

Право на захист «джерел інформації» журналіста

ЧИ МОЖНА ЗАХИСТИТИ ЖУРНАЛІСТСЬКІ ДЖЕРЕЛА В УКРАЇНІ
У РАЗІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
ЖУРНАЛІСТА ТА ЗМІ

ОПРИШКО ЛЮДМИЛА, ГО «ПЛАТФОРМА ПРАВ ЛЮДИНИ»

Право на свободу вираження є невід’ємним правом особи, захищеним як законодавством України, так і міжнародно-правовими актами¹. Як відомо, це право включає в себе право одержувати і передавати інформацію, особливо, якщо остання стосується суспільно важливих тем. Нерідко важливу інформацію намагаються утаємничити і зробити усе, щоб вона не була розкрита широкому загалу. В таких випадках особливого значення набувають дані, отримані журналістами на засадах конфіденційності, оскільки саме вони дозволяють зробити представникам ЗМІ внесок в суспільно важливу дискусію, підняти гострі питання чи допомогти в розкритті протизаконних діянь. Водночас, розкриття особи, яка передала інформацію, може наразити її на різного роду небезпеку – від втрати роботи до виникнення ризику для її (та членів її сім’ї) життя та здоров’я, а журналістів та засобів масової інформації – до втрати довіри до них зі сторони потенційних «викривачів».

Європейські стандарти у сфері захисту «журналістських джерел»

В одному зі своїх основоположних рішень з цього питання Європейський суд з прав людини зазначив: «...захист журналістських джерел є одним з наріжних каменів свободи преси... Відсутність такого захисту могла би спонукати журналістські «джерела» відмовитися від допомоги пресі в інформуванні громадськості з питань, що становлять для неї інтерес. Відповідно, пресі важче було би відігравати необхідну для суспільства роль «сторожового пса», а її спроможність надавати точну і надійну інформацію могла би послабшати. Зважаючи на важливість захисту журналістських «джерел» для свободи преси в демократичному суспільстві та на можливий негативний вплив, що його може справити на здійснення цієї свободи декрет про розголошення таємниці, можна вважати, що такий захід був би сумісний зі статтею 10 Конвенції лише у тому разі, якби він виправдовувався нагальною суспільною потребою»². Цей висновок був неодноразово повторений в ряді інших рішень Суду, зокрема, в *Voskuil v. the Netherlands* (№. 64752/01, від 22.11.2007, § 65)³, *Financial Times Ltd. and Others v. the United Kingdom* (№. 821/03, від 15.12.2009, § 59)⁴, *Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands [GC]* (№. 38224/03, від 14.09.2010, § 51)⁵, *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands* (№ 39315/06, від 22.11.2012, § 127)⁶ та інших.

Усе це свідчить про надзвичайну важливість захисту конфіденційності «джерел» інформації журналіста. Право журналістів зберігати свої «джерела» в таємниці передбачено, зокрема, Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації»⁷, Рекомендацією ПАРЕ 1950 (2011) «Про захист журналістських джерел»⁸, Законом України «Про інформацію» (ч. 3 ст. 25), Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (п. 11 ч. 2 ст. 26).

При цьому, для Європейського суду неважливо як була отримана та передана інформація «джерелами» журналіста – законно чи незаконно. Так, наприклад, в своєму рішенні у справі *Radio Twist v. Slovakia* Суд зазначив, що: «...не є переконливим, що лише той факт, що запис був отриманий третьою особою незаконно, може позбавити компанію-

¹ Див., зокрема, Конституцію України (ст. 34), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 10), а також відповідну практику Європейського суду з прав людини

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Goodwin v. the United Kingdom*, № 17488/90 від 27.03.1996., § 39, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57974%22%5D%7D>.

³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2264752/01%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-83413%22%5D%7D>

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%22821/03%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-96157%22%5D%7D>

⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100448%22%5D%7D>

⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-114439%22%5D%7D>

⁷ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805e2fd2>

⁸ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17943&lang=en>

Заявника захисту, передбаченого ст. 10 Конвенції»⁹. Розглядаючи справу *Ressiot et autres c. France*, ЄСПЛ підкреслив, що: «...право журналістів тримати свої джерела в таємниці не може розглядатись як простий привілей, наданий або скасований залежно від законності чи незаконності джерел, а є невід'ємною частиною права на інформацію, що вимагає дуже обережного ставлення»¹⁰. Визнаючи скаргу Заявниці на порушення її права на недоторканість приватного життя неприйнятною, Європейський суд повторив свій висновок у справі *Tillack v. Belgium*¹¹: «...в певних обставинах інтерес в захисті публікації інформації, отриманої від джерела, яке незаконно її отримало та передало, може переважати інтерес до збереження конфіденційності фізичної чи юридичної, приватної або державної особи»¹².

Цікавим є і підхід Суду до питання чи має утаємничуватись журналістське «джерело» інформації, коли відома особа викривача. В цьому контексті видається цікавим рішення Європейського суду у справі *Nagla v. Latvia*¹³, в якому Суд підкреслив, що той факт, що особа викривача була відомою для органів слідства ще до проведення обшуків в приміщенні журналіста, не позбавляла останнього захисту за статтею 10 Конвенції. Він зазначив, що «...дійсно, дії джерела є предметом триваючого кримінального провадження. Тим не менш, сама Заявниця для цілей розслідування була допитана як свідок. Очевидно, що її статус залишався незмінним протягом всього розслідування. Суд підкреслює, що право журналістів не розкривати свої джерела не може розглядатись як простий привілей, наданий або скасований залежно від законності чи незаконності їх джерел, а є невід'ємною частиною права на інформацію, що вимагає дуже обережного ставлення». Окрім цього, Європейський Суд підкреслив, що поведінка джерела буде лише одним з факторів, які беруться до уваги при здійсненні необхідного врівноваження інтересів відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції (п. 97).

Пам'ятаючи про ризики для викривачів, особливо, якщо вони отримали чи передали певні дані незаконно, дійсно постає питання пошуку балансу між правом особи на приватність і правом суспільства отримувати важливу інформацію. В яких випадках журналісти все ж мають розкрити таємницю своїх «джерел»? Це питання стоїть гостро, оскільки важко не погодитись з позицією Європейського суду щодо того, що неможливо відновити конфіденційність джерел після того, як її було знищено¹⁴.

Якщо брати до уваги стандарти, вироблені Європейським судом з прав людини в своїй практиці, то можна прийти до висновку, що розкриття джерел є прийнятним лише у виключних випадках, якщо справа йде про захист життєво необхідних інтересів. До них належать, наприклад, випадки сексуального насилля над дітьми¹⁵, розкриття особливо тяжких злочинів¹⁶ тощо. Однак, при цьому відповідне рішення має бути прийнято

⁹ Рішення ЄСПЛ у справі *Radio Twist v. Slovakia*, № 62202/00 від 19.12.2006, § 62

¹⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Ressiot et autres c. France*, № 15054/07 і № 15066/07 від 28.06.2012, § 124, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-111670%22%7D>

¹¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Tillack v. Belgium*, № 20477/05 від 27.11.2007, § 65, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2220477/05%22%7D,%22itemid%22:%5B%22001-83527%22%7D%7D>

¹² Рішення Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяви № 38079/06 *Jonina Benediktsdóttir v. Iceland*, від 16.06.2009, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2238079/06%22%7D,%22itemid%22:%5B%22001-93526%22%7D%7D>

¹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Nagla v. Latvia*, № 73469/10 від 16.07.2013, § 95, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122374>

¹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands* від 22.11.2012, § 101 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-114439%22%7D%7D>

¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяви № 40485/02 *Nordisk Film & TV A/S v. Denmark* від 08.12.2005, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2240485/02%22%7D,%22itemid%22:%5B%22001-71885%22%7D%7D>

¹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Stichting Ostade Blade v. The Netherlands*, № 8406/06 від 27.05.2014, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145098%22%7D%7D>

незалежним та неупередженим органом судової влади і має містити детальне обґрунтування чому розкриття журналістських «джерел» інформації переважає право журналіста на їх таємниченню.

Захист журналістських джерел за законодавством України

Право на свободу слова в Україні гарантується статтею 34 Конституції України, а також законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства» та іншими.

Відповідно до частини 3 статті 25 Закону України «Про інформацію», п. 11 частини 2 статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» журналісти та ЗМІ мають право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, що включає право **не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації**, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

Найменше загроз для цього права виникає під час розгляду цивільних, господарських та адміністративних справ, оскільки суди в таких процесах, як правило, керуються принципами змагальності та диспозитивності і не можуть зобов'язувати журналіста та ЗМІ відкрити свої джерела. Проте інша ситуація має місце у кримінальних провадженнях.

Відповідно до вимог КПК України журналіста **не можна допитувати, як свідка** про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації, що передбачено пунктом 6 частини 2 [статті 65](#) Кримінального процесуального кодексу України. Ця гарантія дозволяє журналістам не давати свідчення, які можуть викрити їх журналістські джерела, оскільки за відмову від надання зазначеної інформації журналіста не можна притягнути до кримінальної відповідальності.

Втім, законодавство України та судова практика не гарантують збереження таємниці журналістських джерел під час ухвалення рішень про тимчасовий доступ до речей і документів, а також під час обшуків у приміщеннях, де журналісти працюють та/або проживають.

Так, КПК України надає право слідчим проводити обшук хоч і на підставі рішення суду, проте без попередження журналістів та ЗМІ, і під час його проведення відкривати закриті приміщення, сховища, речі, обшукувати осіб, які перебувають в приміщенні, вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження (див. [статтю 236 КПК](#) України). Це дозволяє отримати доступ до необмеженого кола документів та інформації, в тому числі й тих, що містять відомості про журналістські джерела. Крім того, це нерідко призводить до тривалої зупинки роботи ЗМІ та значних фінансових втрат. Про те, що проведення обшуків із вилученням серверів, комп'ютерів та іншого обладнання фактично блокує роботу підприємств, зазначалось у [матеріалах дослідження](#) (див., зокрема, стор. 735-736, 738) та в Доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

В цьому контексті варто нагадати, що Європейський суд з прав людини нерідко визнає подібні обшуки, які фактично спрямовані на розкриття журналістських «джерел», порушенням статті 10 Конвенції.

Водночас, при вирішенні питання про **тимчасовий доступ до речей і документів** журналіста та ЗМІ, закон покладає на суд обов'язок враховувати те, що інформація, яка знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації, віднесена до охоронюваної законом

таємниці (див. п.1 частини 1 [статті 162](#) КПК України). Такий самий режим мають й відомості, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій і свідчать про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрут передавання тощо (див. п.7 частини 1 [статті 162](#) КПК України).

До процедури розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять, зокрема, таємницю журналістських джерел та телефонних комунікацій, закон висуває низку додаткових вимог. Зокрема, слідчий повинен надати суду докази того, що інформація, яка міститься в таких речах і документах може бути використана, як доказ і що в інший спосіб він не може отримати необхідні докази (див. частину 6 [статті 163](#) КПК України).

Судова практика

Останнім часом з'явилась низка гучних прецедентів, які поставили під сумнів захищеність журналістських джерел інформації в Україні. Всі вони пов'язані із застосуванням процедури тимчасового доступу до речей і документів – одного із заходів забезпечення кримінального провадження.

В цьому контексті показовими є справи Наталки Седлецької та її колег з програми «Схеми», а також Крістіни Бердинських та Івана Верстюка (журнал «Новое время»), в яких журналісти відмовились надавати інформацію про свої «джерела», а слідчі намагалися її отримати шляхом витребування даних про їх телефонні дзвінки, смс-повідомлення, геолокацію, матеріали з електронних поштових скриньок тощо.

Так, в серні 2018 року Печерський районний суд м. Києва задовольнив клопотання слідчого Генеральної прокуратури України про тимчасовий доступ до телефонних комунікацій Н. Седлецької та К. Бердинських та їх геолокацію. Це надавало можливість слідчому отримати інформацію про всі телефонні контакти журналісток, а саме про їх дзвінки, смс-повідомлення та місцеперебування за 17 місяців. Дозвіл було надано у зв'язку із розслідуванням справи про можливе розголошення державної таємниці та інформації досудового слідства директором Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) Артемом Ситником¹⁷.

10 вересня 2018 року Наталка Седлецька звернулась до Європейського суду з прав людини з проханням застосувати у її справі невідкладні тимчасові забезпечувальні заходи і заборонити отримувати доступ до зазначених відомостей (так зване «Правило 39»). Її прохання було задоволено і вдруге за свою історію ЄСПЛ застосував статтю 39 свого Регламенту у справі про свободу вираження, зобов'язавши Уряд України повністю утриматися від доступу до даних з телефону пані Седлецької протягом одного місяця¹⁸. Цей захід було продовжено в жовтні 2018 року безстроково¹⁹.

Тим часом, 11 вересня 2018 року журналістка подала апеляційну скаргу до Апеляційного суду м. Києва, який 18 вересня 2018 ухвалив рішення про часткове задоволення її вимог і скасування рішення суду першої інстанції. В частині отримання відомостей про телефонні комунікації журналістки слідчому було відмовлено, проте надано доступ до відомостей про дату, час, місцезнаходження її телефону протягом цих 17 місяців у межах базових станцій оператора та азимуту до них, визначених судом (відомостей про геолокацію журналістки)²⁰.

У аналогічній справі Крістіни Бердинських Апеляційний суд м. Києва повністю скасував рішення суду першої інстанції через порушення процедури його прийняття і

¹⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76102442>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76232825>

¹⁸ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-sedletska/29496861.html>

¹⁹ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-espl-schemes/29550805.html>

²⁰ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76647138#>

передав справу на новий розгляд. Під час її повторного розгляду слідчий заявив клопотання про зупинення провадження до того часу, поки Європейський суд з прав людини не ухвалить рішення у справі Наталки Седлецької. 30 травня 2019 року Печерський районний суд відмовив в задоволенні клопотання слідчого Генеральної прокуратури України про тимчасовий доступ до речей та документів К. Бердинських²¹.

Ще одним прикладом спроб розкриття журналістських «джерел» є справа, яка стосувалась журналіста І. Верстюка та видавця журналу «Новое время» - ТОВ «Видавничий Дім «Медіа-ДК», якому також належить й відповідний інтернет-портал. Як і у попередніх випадках слідчий Генеральної прокуратури України звернувся до суду із клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів Видавничого дому, а саме до авторського договору між ТОВ «Видавничий Дім «Медіа-ДК» та автором статті: «Діамантова дочка. Хто і як платив за навчання спадкоємниці прокурора Корнійця у Великій Британії», документів, що регламентують процедуру розміщення статей на Інтернет-порталі «Новое время», документів, в яких відображені повні анкетні дані та контактні телефони особи, що підготувала та в подальшому опублікувала на Інтернет-порталі «Новое время» статтю «Діамантова дочка. Хто і як платив за навчання спадкоємниці прокурора Корнійця у Великій Британії», **всіх копій «авторських матеріалів», а саме: текстових, графічних, або інших подібних об'єктів авторського права, які надсилались на електронні поштові адреси: letters@nv.ua, news@nv.ua, nv-opinion@nv.ua, biz@nv.ua, travel@nv.ua** або передавались безпосередньо автором вказаної статті представникам ТОВ «Видавничий Дім «Медіа-ДК» та використовувались для подальшої публікації на Інтернет-порталі «Новое время»²².

Суд першої інстанції таке клопотання задовольнив повністю. Видавець оскаржив це рішення в апеляційному порядку. 1 березня 2019 року Київський апеляційний суд врахував аргументи скажника і відмовив слідчому у наданні документів, що містять анкетні дані та контактні телефони особи, яка підготувала та опублікувала зазначену статтю, а також в наданні всіх копій «авторських матеріалів». Слідчому було надано тимчасовий доступ лише до згаданого авторського договору та документів, що регламентують процедуру розміщення статей на Інтернет-порталі «Новое время», тобто документів, які не несли загрози розкриття «журналістських джерел»²³.

Нещодавно з'явилась й інша подібна справа, яка стосувалась Наталки Седлецької та її колег. Печерський районний суд м. Києва знов таки задовольнив клопотання слідчого Державного бюро розслідувань і надав тимчасовий доступ до речей і документів, а саме до матеріалів, які використовувались авторами телепередачі для підготовки програми під назвою «Mr. Petro Incognito. Таємна відпустка президента Порошенка» («Схеми», випуск № 157). Він дозволив слідчому вимагати надання всього відзнятого журналістами матеріалу, інформаційних запитів та відповідей на них, які виконані під час підготовки зазначеної передачі, можливі документальні матеріали, що підтверджують присутність (обліки робочого часу, завдання, бухгалтерські документи про виплати грошової винагороди за виконання завдань, редакційні завдання, оплату транспортних послуг, путівок на автомобілі) задіяних журналістів, операторів, водіїв та інших співробітників під час знімання матеріалу в т.ч. у вечірній та нічний час (в т.ч. 08.01.2018) для вказаної передачі, інші наявні документальні матеріали, що стосуються зазначеної телепередачі (службові записки, повідомлення, погодження випуску в ефір, редагування, затвердження тексту телепередачі, внесення правок, рецензії, заперечення тощо)²⁴. Журналісти не надали цієї інформації, вважаючи її обсяг явно надмірним. До Київського апеляційного суду було подано відповідну скаргу. 12 листопада 2019 року останній частково задовольнив вимоги

²¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82852108>

²² <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80019729>

²³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80303794>

²⁴ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-zayava-redaktsiyi/30232548.html>

медіа, скасувавши ухвалу Печерського районного суду м. Києва, і направив справу на повторний розгляд до суду першої інстанції²⁵.

Проблеми, які сприяють порушенню прав журналістів на захист джерел інформації

Як показує практика, судовий розгляд клопотань слідчих про тимчасовий доступ до речей і документів відбувається доволі формально. Як правило суд на це витрачає 4-5 хвилин часу, незважаючи на те, що обсяг матеріалів клопотання становить не менше 50 сторінок, а підготовка повного рішення потребує значного часу. Така супершвидкість ухвалення судових рішень, на наш погляд, свідчить про поверховий підхід до розгляду зазначених питань, а зрештою - про **відсутність належного судового контролю за законністю вимог слідчих**.

Формальному підходу сприяє і те, що рішення слідчих суддів з цього питання **не підлягають оскарженню в апеляційному порядку**. Про це зазначається у всіх подібних ухвалях суду, в тому числі і у згаданих справах. Відсутність апеляційного оскарження в умовах, коли ще не сформована культура поваги до журналістських джерел – це серйозний недолік, оскільки слідчі та судді мають фактично необмежені можливості для зловживань.

Оскарження вищенаведених рішень слідчих суддів про надання тимчасового доступу до речей і документів журналістів та ЗМІ, які містять інформацію, що може допомогти встановити журналістські джерела, стало можливим лише внаслідок великого резонансу, який вони отримали та з урахуванням впливовості цих журналістів та ЗМІ. Фактично суд апеляційної інстанції в усіх цих випадках, переглядаючи рішення судів першої інстанції, затасував екстраординарну процедуру. Адвокатам журналістів та судам апеляційних інстанцій довелося докласти чимало зусиль для того, що б обґрунтувати можливість перегляду рішень судів перших інстанцій в апеляційному порядку. І хоча в жодній з наведених справ не було відмовлено у відкритті апеляційного провадження, це не означає, що ми можемо розраховувати на такі ж результати у всіх подібних випадках.

Інша проблема криється в тому, що журналісти, до інформації яких слідчим надається доступ, як правило **не знають про це**. Скільки рішень про надання тимчасового доступу до речей і документів журналістів було прийнято до та після описаних випадків, наразі невідомо. Відслідкувати цю інформацію практично неможливо ні через Єдиний державний реєстр судових рішень, ні через інші інформаційні системи суду, оскільки вона охороняється як таємниця слідства. Єдине виключення з цього правила стосується ситуацій, коли інформацію та документи повинні надати самі ж журналісти та/або засоби масової інформації, в яких вони працюють. Отже, зазвичай медійники навіть не здогадуються, що органи досудового слідства збирають відомості, які можуть викрити їх джерела. Наталка Седлецька та Крістіна Бединських дізнались про прийняті судом першої інстанції рішення лише внаслідок витоку відповідної інформації у ЗМІ.

За таких умов журналісти та засоби масової інформації в Україні практично позбавлені можливості захищати свої джерела у випадку надання дозволу на тимчасовий доступ до їх речей і документів.

Але і це не все. Навіть за умови успішного оскарження рішення про тимчасовий доступ до речей і документів, як це було у описаних кейсах, і скасування відповідних ухвал, таємниця «журналістських джерел» залишається під загрозою. Адже за час, протягом якого тривають судові процедури, пов'язані із апеляційним переглядом справи, слідчий, як правило, встигає отримати відповідну інформацію та документи. Звісно, після скасування рішення, яке стало правовою підставою для отримання відомостей, він не має права використовувати отримані документи, як докази у кримінальному провадженні. Але, маючи

²⁵ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85711417>

фактичний доступ до описаної інформації, він має можливість вирахувати джерела, які надають журналісту резонансні відомості.

На жаль, мусимо констатувати наявність й іншої проблеми - в Україні так і не створено дієвого механізму протидії зберіганню слідчим документів та інформації, правові підстави для отримання якої відпали після її отримання. Звернення з цього приводу до офісу Омбудсмена, на жаль, виявилось безрезультатним.

Що робити

Описані проблеми створюють серйозну небезпеку для захисту журналістських «джерел інформації». І наразі назріла нагальна потреба у їх вирішенні. Звісно, можна піти протореним шляхом і дочекатись рішення Європейського суду з прав людини у справі «Н. Седлецька проти України», а потім вже вживати заходи загального характеру для його виконання. Але є й інший шлях – шлях самостійного невідкладного усунення виявлених недоліків. Він потребує як змін до законодавства України, так і коректування судової практики.

Почнемо з судової практики, бо оновлення законодавства потребує більше часу.

Насамперед, важливо наголосити на необхідності усунення формалізму під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, і особливо у справах, які стосуються інформації, що містить охоронювану законом таємницю (зокрема, таємницю журналістських джерел). Адже в таких справах закон вимагає, що б слідчий суддя відшукав справедливий баланс між правом на забезпечення кримінального провадження задля розкриття злочину та правом на збереження таємниці, яка охороняється законом²⁶, зокрема, таємниці журналістських джерел (див. п. 1 частини 1 [статті 162](#), частину 6 [статті 163](#) КПК України). З огляду на це неприйнятною повинна визнаватись практика розгляду зазначених клопотань протягом 4-5 хвилин, оскільки це не дозволяє ґрунтовно ознайомитись із матеріалами справи, провести відповідний аналіз та прийняти зважене мотивоване рішення.

У справах, де у клопотанні слідчого ставиться питання про надання тимчасового доступу до речей і документів журналіста, слідчий суддя завжди повинен оцінювати ризик розкриття журналістських джерел. Зваживши всі за і проти, - обґрунтувати прийняте рішення, виклавши мотиви, з огляду на які перевагу надано тому чи іншому праву. Розглядаючи зазначені справи суддям необхідно опиратись на відповідну практику Європейського суду з прав людини (див. кейси, наведені вище) і застосовувати її як джерело права. На жаль, наразі цього не спостерігається.

Якщо речі і документи, доступ до яких хоче отримати слідчий, знаходяться у журналіста чи засобу масової інформації, де він працює, останніх потрібно викликати в судові засідання і розглядати справу за їх участі, уникаючи застосування частини 2 [статті 163](#) КПК України²⁷ за відсутності доказів існування реальної загрози зміни чи знищення відповідних речей і документів.

Практика розгляду подібних справ показує, що в усуненні журналістів від процесу розгляду клопотань слідчих немає жодного сенсу. Адже, навіть тоді, коли рішення суду приймається в секреті від медійників, саме останнім воно передається для виконання, на що

²⁶ Закон дозволяє надавати тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю, у разі доведеності можливості використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливості іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

²⁷ Ця правова норма передбачає, що у разі, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

відводиться цілий місяць. Якщо виходити з того, що всі працівники ЗМІ є недобросовісними і можуть знищити докази (власне саме такою презумпцією користувались слідчі судді, рішення яких описані вище), то таким людям нічого не завадить знищити речі та документи під час виконання судової ухвали. І перевірити це буде неможливо, бо під час розгляду клопотання слідчого без участі журналіста не можна впевнитись у тому, що документи, які цікавлять слідство, реально перебувають у працівника медіа. З огляду на це, частина 2 [статті 163](#) КПК України повинна застосовуватись лише у виняткових випадках, як це і передбачено законом.

Необхідно також перевіряти, чи дійсно необхідні слідчому матеріали зберігаються у журналіста та/чи ЗМІ, чи надано докази, які це підтверджують. Адже невиконання ухвали суду про тимчасовий доступ до речей і документів може мати наслідком проведення обшуку. Запропонований підхід повинен унеможливити зловживання з боку органів досудового слідства.

Крім того, важливо, що б слідчі судді чітко і однозначно визначали обсяг речей та документів, до яких надається тимчасовий доступ, уникаючи надто загальних фраз, як то «до всіх копій так званих «авторських матеріалів» тощо. «Розмиті» формулювання не дають можливості однозначно ідентифікувати річ чи документ, який вимагає слідчий, що стає підґрунтям для зловживань.

Проте, лише виконанням наведених порад докорінно виправити описані проблеми не вдасться. Потрібно вносити зміни і до українського законодавства.

Найважливіше закріпити в КПК України чітке правило, відповідно до якого журналісти та ЗМІ отримають право апеляційного (а можливо – і касаційного) оскарження рішення суду про надання тимчасового доступу до їх речей і документів, за допомогою яких можуть бути розкриті журналістські джерела. Крім того, необхідно передбачити обов'язковість повідомлення працівників медіа про прийняття судами подібних рішень. Бо в іншому випадку право на апеляційне оскарження може стати ілюзорним.

Необхідно також забезпечити неможливість отримання доступу до речей і документів журналіста в період апеляційного оскарження рішення суду і до ухвалення остаточного судового рішення.

Звісно, введення зазначених правових норм може дещо ускладнити роботу слідчих. Проте, і право, на забезпечення якого вони спрямовані, того варте!